

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Filologie – Románské jazyky

Jaroslava Jindrová

Fázové perifráze v portugalštině

Phasal Periphrases in Portuguese

TEZE DIZERTAČNÍ PRÁCE

Vedoucí práce: Prof. Doc. PhDr. Bohumil Zavadil

Konzultanti: PhDr. Jan Hricsina

Mgr. Anna Almeida

2012

1. Cíle práce

Cílem práce je popis aspektuální významů portugalských perifrastických konstrukcí. Perifráze mohou být slovesné a slovesně-jmenné, pro významové odstíny povahy slovesného děje jsou však relevantní především perifráze slovesné. Práce zkoumá situaci v současném jazyce, v některých případech však přihlíží i k historickému vývoji portugalštiny.

V této práci chápeme *aspektuálnost* v portugalštině jako systém vzájemně se ovlivňujících kategorií – vidu, povahy slovesného děje a lexikální sémantiky slovesa.

Uvedené tři kategorie se vzájemně prostupují a je třeba je studovat jako celek, který může být v konkrétní výpovědi ještě ovlivněn přítomností dalšího větného členu (především adverbiální povahy).

2. Metoda práce

Z hlediska metodologie lze k této problematice přistupovat dvěma způsoby. Buď z hlediska sémaziologického, to je od formy (výrazu) k významu, nebo z hlediska onomaziologického, to je od významu k formě (výrazu). Pokud bychom vycházeli z ideálního, nereálného stavu jazyka, pak by mezi výrazem a významem existovala symetrie a platilo by, že každému výrazu lze přiřadit jeden a právě jeden význam. Takový stav ovšem v jazyce neexistuje a ani nikdy neexistoval, i v klasické latině, jež disponovala přísnými a logickými pravidly pro fungování modotemporálního systému, se vyskytovaly formy s kumulovanými významy. Pro skutečně relevantní výsledky výzkumu je třeba uplatnit obě metody. Vzhledem k tomu, že výchozím jazykem pro nás bude portugalština, pokusíme se nejprve zjistit, jaké formální prostředky pro vyjádření různých významů povahy slovesného děje v portugalštině existují. Dalším krokem bude sémantická analýza těchto prostředků.

Jsme si ovšem vědomi toho, že se jedná o velmi složitou problematiku s možností různých náhledů, v této práci se proto budeme věnovat těm, které považujeme za nejdůležitější.

Aby bylo možné dojít k objektivnímu posouzení současného stavu, jsou formy a významy perifrastických vazeb zkoumány na autentickém materiálu získaném z portugalských korpusů, a to zejména z běžného hovorového jazyka a publicistického stylu, neboť tyto dva funkční styly nejlépe odrážejí aktuální stav jazyka.

3. Teoretická východiska práce

Přestože v češtině je kategorie vidu pro pojmání slovesného procesu stěžejní, nepanuje jednotný názor na to, zda je vid kategorií gramatickou nebo lexikální. František Kopečný charakterizuje slovesný vid jako obecně rozlišující prvek té jazykové skutečnosti, že je možno užít českého slovesa ve dvojích až trojích řadách paralelních slovesných forem (včetně infinitivu), které se od sebe neliší základním lexikálním významem. Neplatí to však jednoznačně, protože i čeština má poměrně velmi silnou skupinu sloves jednovidových, která mají pouze nedokonavý tvar (imperfektiva tantum). Jsou to slovesa stavová (i zde se tedy projevuje rovina sémantická), sponová a modální. František Trávníček naopak mluví například o vidu trvacím, opětovacím, apod., do vidu tedy zahrnuje i povahu slovesného děje.

Ze slovanských jazyků vychází ve své studii věnované slovesu i německý romanista Helmut Lüdke. Srovnává slovesné funkce ve slovanských jazycích a soustřeďuje se zejména na sémantický aspekt problému – totiž na otázku jak najít například v portugalštině formální prostředky, které by významově odpovídaly jednoduchým českým (nebo ruským) větám: „Psal jsem dopis“; „Řešil jsem problém“. Uvádí, že chceme-li v portugalštině opravdu postihnout celý význam této krátké výpovědi, musíme se uchýlit ke kombinaci různých morfologických a lexikálních prostředků. Nalézají následující ekvivalenty: *Estive a escrever uma carta, mas sem a acabar; Procurei resolver o problema, mas não o consegui (ou ainda não cheguei à solução.* (srov. Lüdke, 1951, s. 157 - 160).

Tímto srovnáním dospívá k jednoznačnému závěru, že výrazové prostředky jsou v různých skupinách jazyků různé a že postihnout přesný význam je velmi nesnadné, ne-li nemožné. Lüdke velmi výstižně formuloval podstatu problému, který musíme řešit, pokud se pokoušíme o převod významů mezi oběma jazyky. Výrazové prostředky pro vyjádření různých povahovědějových významů jsou totiž v obou jazycích velmi odlišné, protože románské a slovanské jazyky mají odlišnou organizaci slovesného systému. Zatímco ve slovanských jazycích je potlačena časová osa ve prospěch vidu, u románských jazyků je tomu naopak. Slovesný systém se soustřeďuje na osu časovou a výpověď mluvčího je vždy vztahována k momentu výpovědi. Proto je třeba při srovnávání obou systémů brát v úvahu jejich odlišnost a vycházet vždy z jejich vnitřního uspořádání.

Jedním z výrazových prostředků pro vyjádření různých odstínů povahy slovesného děje jsou v portugalštině perifrastické konstrukce (opisné vazby slovesné).

Za perifrastické konstrukce považujeme spojení slovesa s některou z nefinitních slovesných forem nebo spojení slovesa se substantivem. Z formálního hlediska můžeme slovesné perifráze rozdělit na infinitivní, gerundiální a participiální. V podstatě lze říci, že první ze sloves je sloveso pomocné (morfemické - je nositelem gramatických kategorií času, způsobu, osoby a čísla), druhé sloveso představuje sémantém (je nositelem významu). Pomocné a významové sloveso pak mohou stát přímo vedle sebe, nebo být spojeny nějakým spojovacím výrazem (předložkou). Výběr předložky není arbitrární, u některých konstrukcí může změnit konečný význam perifráze („*começar a ler*“ ≠ „*começar por ler*“).

Z hlediska významového je třeba od slovesných perifrází odlišit polopredikační klauzule, formálně shodné, funkčně však zcela rozdílné. V některých případech je poměrně nesnadné určit, zda stojíme před slovesem pomocným nebo plnovýznamovým.

Z hlediska funkčního můžeme slovesné perifráze rozdělit na konstrukce s významem časovým, modálním a aspektuálním. Výrazově nejbohatší skupinu tvoří slovesné perifráze s různými významovými odstíny povahy slovesného děje (v portugalštině *perífrases aspectuais* nebo *aspecto verbal perifrástico*).

Perifráze v této práci dělíme podle modelu vytvořeného pro španělštinu Bohumilem Zavadilem, jenž vychází z původního modelu E. Coseria a novějšího modelu chilského lingvisty Nelsona Cartageny. Časová rovina a perspektiva nejsou pro zkoumání aspektuálních významů perifrází relevantní, zaměřili se tedy na perifráze s povahovědějovým významem, konkrétně pak na kategorii fázovosti.

Pro konečnou interpretaci významu perifráze musíme brát v úvahu nejen slovesnou formu pomocného slovesa, ale i lexikálně sémantickou třídu slovesa. V této studii pracujeme s třídami vytvořenými pro portugalský jazyk profesorkou Fátimou Oliveira z Univerzity v Portu. Z hlediska sémantické aspektuální typologie dělí v první řadě predikáty na **stavové** a **dějové** („stavy“ a „události“). Události jsou dynamické, stavům tento rys chybí. Stavů jsou vždy atelické. Naproti tomu „události“ mohou být telické i atelické. Atelické „události“ nazývá „procesy“. Jsou to slovesa dějová (dynamická) svým významem však nesměřující ke svému **dovršení** (*trabalhar, passear, andar*). Telické události naopak k dovršení směřují. Fátima Oliveira je nazývá („dovršované“ / „kulminující procesy“). Pro ně je charakteristická určitá, přiměřeně dlouhá doba trvání. Proti nim pak stojí „dovršení“ / „kulminace, která se

vyznačují velmi krátkým, často i neměřitelným trváním. Od dějů „bodových“ pro které je rovněž charakteristické velmi krátké (bodové) trvání, se však liší tím, že u bodů neexistuje výsledný stav, zatímco u dovršených procesů ano.

4. Kritéria členění

Perifrastické vazby s povahovědějovým významem fázovosti jsou rozděleny podle následujících kritérií (srov. Zavadil–Čermák, 2010, s. 316-325)

1. ingresivnost:
 - a) inminentní ingresivnost
 - b) dispozitivní ingresivnost
 - c) iniciální ingresivnost
 - d) inceptivní ingresivnost

2. durativnost:


```

graph LR
    A[2. durativnost] --> B[globální]
    A --> C[parciální:]
    C --> D[a) aktuální durativnost]
    C --> E[b) retrospektivní durativnost]
    C --> F[c) prospektivní durativnost]
    C --> G[d) kontinuativní durativnost]
    C --> H[e) persistentní durativnost]
    C --> I[f) distributivní durativnost]
          
```

3. terminativnost:
 - a) cesativní terminativnost
 - b) egresivní terminativnost
 - c) konkluzivní terminativnost
 - d) finitivní terminativnost
 - e) konsumativní terminativnost

4. Charakteristika perifrází s fázovým významem

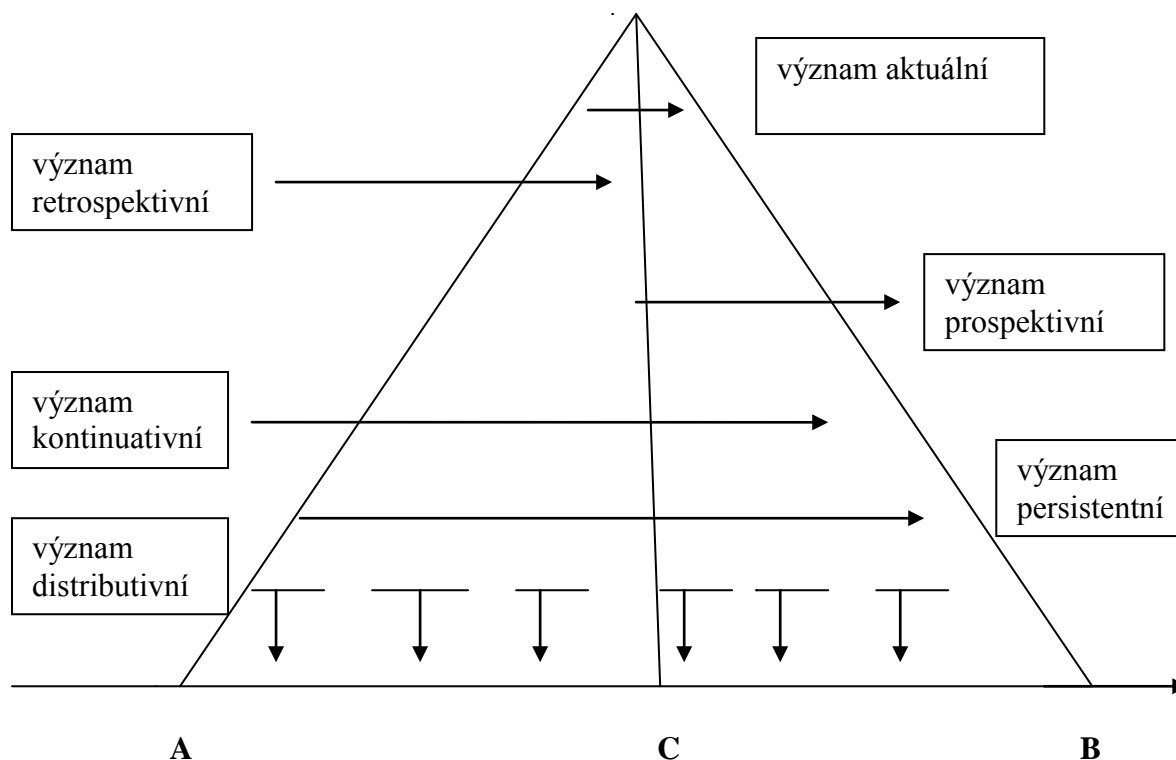
Z pohledu pozorovatele postihuje fázovost stupeň rozvoje (fázi), v němž se daný proces v dané chvíli nachází. V základním rozlišení postihuje začátek, průběh a konec děje. V rámci každé podskupiny můžeme ještě vydělit různé jemné významové rozdíly.

a) Perifrastické vazby s významem ingresivním

Proces je zde nahlížen z hlediska jeho počáteční fáze, kromě toho však mohou být v perifrázi formálně vyjádřeny různé odstíny průběhu děje. Rozeznáváme tak ingresivnost inminentní (bezprostřední), ingresivnost dispozitivní (bezprostředně zamýšlenou), ingresivnost iniciální (začínající v pravém slova smyslu) a ingresivnost inceptivní (začátek procesu vázaný na jiné děje).

b) Perifrastické vazby s významem durativním

Durativnost lze nazírat ze dvou různých hledisek. První z nich je úhel pohledu mluvčího. Děj si můžeme představit jako uzavřený interval mezi body A a B, vnímaný jako celek, tedy **globálně**. Nenazíráme-li na slovesný děj jako na celek, nýbrž bereme-li v úvahu pouze jeho část, mluvíme o **durativním významu parciálním**. Děj můžeme pojímat jako retrospektivní, prospektivní, kontinuativní, persistentní nebo distributivní, podle toho v jakém úseku intervalu mezi body A a B je umístěn. Rozdíly jsou patrné z následujícího schématu. Schéma vychází z upraveného modelu brazilského lingvisty Evanilda Bechary (Bechara 2001)

Obrázek 2. Nazíraný děj probíhá mezi body A a B, bodem C prochází osa temporální perspektivy. Z obrázku je patrné, že některé děje začínají nebo končí mimo sledovaný interval, vymezený body A a B.

c) Perifrastické vazby s významem terminativním

Poslední ze skupiny perifrastických konstrukcí s významem fázovosti tvoří vazby vyjadřující závěrečnou fázi slovesného děje. V současné evropské portugalštině existuje celá řada konstrukcí s významem terminativním, ale podobně jako v případě předchozích dvou skupin, ani tato není významově homogenní, při bližším zkoumání lze odhalit ještě další dílčí významy. Na děj můžeme nahlížet jako na děj přerušovaný; bezprostředně ukončený; dokončený; dovršený, jemuž na časové ose předcházet (nebo mohl předcházet) jiný děj, ne bezpodmínečně uskutečněný, a konečně děj, jehož bylo dosaženo po určitém čase. Existuje tedy pět podskupin s významem terminativním: cesativní terminativnost, egresivní terminativnost, konkluzivní terminativnost, finitivní terminativnost a konsumativní terminativnost.

5. Závěry

Zkoumaný materiál pochází z několika korpusů portugalského jazyka, při konfrontaci s češtinou pak v některých případech vycházíme z korpusu InterCorp¹ Českého národního korpusu. Vzhledem k tomu, že jsme se zaměřili na současnou evropskou portugalštinu, pochází většina materiálu z portugalského korpusu CETEMPúblico², který obsahuje 190 milionů slov. Vycházíme z něj proto, že je tvořen převážně novinovými články a lépe než literární korpusy odráží nenovější tendence portugalského jazyka. Dalším korpusem je rovněž portugalský korpus Corpus do Português³, tvořený převážně literárními texty, a to portugalskými i brazilskými.

Nalezený korpusový materiál jsme analyzovali a podle povahovědějového významu zařadili do skupin a podskupin. Nalezli jsme 60 různých slovesných perifrází (v práci jsou náležitě zdokumentovány). Některé z nich jsou plně gramatikalizované, řada nalezených perifrází má však několik možných významů a jejich interpretace je obtížná.

Výsledky našeho výzkumu uvádíme v přehledné tabulce.

¹ InterCorp: Český národní korpus - InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.

² dostupný na www.linguateca.pt/CETEMPUBLICO

³ dostupný z www.corpusdoportugues.org

Přehled nalezených perifrastických konstrukcí: Tabulka 7

Povahovědějový význam		Výrazový prostředek		
Fázovost	ingresivnost	inminentní	„estar para + inf.“, „andar para + inf.“, „estar a ponto de + inf.“, „estar prestes a + inf.“	
		dispozitivní	„ir a + inf.“, „ir + inf.“	
		iniciální	„começar a + inf.“, „principiar a + inf.“, „pôr-se a + inf.“, „passar a + inf.“, „meter-se a + inf.“, „deitar a + inf.“, „desatar a + inf.“, „entrar a + inf.“, „lançar a + inf.“, „largar a + inf.“, „pegar a + inf.“, „precipitar-se a + inf.“, „recomeçar a + inf.“, „romper a + inf.“, „soltar a + inf.“, „cair + inf.“	
		inceptivní	„começar por + inf.“, „principiar por + inf.“, „começar + ger.“, „iniciar + ger.“	
	durativnost	globální		„chegar e + VF (finitní slovesný tvar), „ir e + VF“, „pegar e VF“, „vir e +VF“, „sair + ger.“
		parciální	aktuální	„estar a + inf.“, „estar + ger.“
			prospektivní	„ir + ger.“
			retrospektivní	„vir + ger.“
			kontinuativní	„continuar a + inf.“, „continuar + ger.“, „seguir a + inf.“, „seguir + ger.“, „ficar a + inf.“, „ficar + ger.“
			persistentní	„levar a + inf.“, „levar + ger.“
	distributivní	„andar a + inf.“, „andar + ger.“, „viver a + inf.“, „viver + ger.“		
	terminativnost	cessativní	„deixar de + inf.“, „parar de + inf.“, „cessar de + inf.“	
		egresivní	„acabar de + inf.“	
		konkluzivní	„acabar de + inf.“, „terminar de + inf.“	
		finitivní	„acabar por + inf.“, „acabar + ger.“, „terminar por + inf.“, „terminar + ger.“	
konsumativní		„chegar a + inf.“, „vir a + inf.“		

6. Bibliografie

- ARGELL, S., 1908, *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte*. Ein Beitrag zum der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen, Lund
- BARROSO FERNANDES, H., 1988, *O aspecto verbal perifrástico em português contemporâneo*, Universidade do Minho, Braga (Dizertační práce)
- BECHARA, E., 2001, *Moderna gramática portuguesa*, Rio de Janeiro, Editora Lucerna
- BOLÉO M. de Paiva, 1935, *Tempos e modos em português*. Contribuição para o estudo da sintaxe e da estilística do verbo, in: *Boletim de Filologia*, 3, 1934-1935, Coimbra, Faculdade de Letras, s. 15-36
- BOLÉO M. de Paiva, 1973, *Os valores temporais e modais do futuro imperfeito e do futuro perifrástico em português*, Coimbra, Faculdade de Letras
- BOLÉO, M. de Paiva, 1936, *O Perfeito e o Pretérito em português em confronto com as outras línguas românicas*, Coimbra, Biblioteca da Universidade
- BOSQUE, I., 1990, *Tiempo y aspecto en español*, Madrid, Cátedra
- BUENO, F. da Silveira, 1953, *Gramática normativa da Língua Portuguesa*, Ed. Saraiva, São Paulo.
- CAMPOS, M. H. C, 1984, *Pretérito perfeito simples / pretérito perfeito composto: uma oposição aspectual e temporal*, in: *Letras Soltas* č. 2, s.11–53
- CAMPOS, M. H. C, 1997, *Pretérito perfeito simples/pretérito perfeito composto: uma oposição aspectual e temporal*, in: *Tempo, Aspecto e Modalidad - Estudos de Linguística Portuguesa*. Porto, Porto Editora
- CAMPOS, M. H. C, 1997, *Tempo, Aspecto e Modalidade, Estudos de Linguística Portuguesa*, Porto, Porto Editora
- CAMPOS, M. H. C, 1998, *DEVER e PODER - Um subsistema modal do Português*, Lisabon, Fundação Calouste Gulbenkian
- CARTAGENA, Nelson, 1978, *Acerca de las categorias de tiempo y aspecto en el sistema verbal del español*, in: *Revista española de lingüística*, Año 8, fasc. 2, julio-diciembre, s. 373-408
- CASTILHO, A. T. de, 1967, *A sintaxe do verbo e os tempos do passado em português*, Marília, FFCL
- CASTILHO, A. T. de, 1966, *Introdução ao estudo do aspecto verbal na língua portuguesa*, Marília, FFCL

- CASTILHO, A. T. de, 2010, *Nova Gramática do Português Brasileiro*, São Paulo, Contexto
- COSERIU, E., 1976, *Das romanische Verbalsystem*. Tübingen,
- CUNHA C; CINTRA L, 1999, *Nova Gramática do Português Contemporâneo*, Lisabon,
João Sá da Costa
- ČERNÝ, J., 1996, *Dějiny lingvistiky*, Olomouc, Votobia.
- DIETRICH, W., 1983, *El aspecto verbal perifrástico en las lenguas románicas (Estudios sobre el actual sistema verbal de las lenguas románicas y sobre el problema del origen del aspecto verbal perifrástico)* Madrid, Gredos
- DRZAZGOWSKA, J. (2011). As perífrases verbais no português europeu. *Romanistica Cracoviensia*, sv. 11, s. 107–115. [on-line],
<http://www.wuj.pl/UserFiles/File/Romanica%20Cracoviensia%202011/16-Drzazgowska-RC-2011.pdf>.
- ERHART, A., 1984, *Základy jazykovědy*, Praha, SPN
- FERNANDES, F, 1979, *Dicionário de verbos e regimes*, Porto Alegre, Ed. Globo
- FLUSSER, V., 1963, *Língua e realidade*, São Paulo, Editora Herder
- FLUSSER, V., 2005, *Jazyk a skutečnost*, Přeložil Karel Palek, , Praha, Triáda
- GONÇALVES, A., 1994, Aspectos de reestruturação sintática em português europeu: as construções com os verbos modais. in *Actas do IX Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*, Lisboa
- GREPL, M.; KARLÍK P., 1998, *Skladba češtiny*, Olomouc, Votobia
- GUILLAUME, G., 1952, Inmanencia y transcendencia el la categoria del verbo. Bosquejo de una teorria psicológica del aspecto, in *Psicologia del lenguaje*, Buenos Aires, Paidós,
- HAMPLOVÁ, S., 1944, *K problematice vidovosti v italštině*, Praha, Univerzita Karlova
- HRICSINA, J., 2006, *Vývoj modotemporálních paradigmát u portugalského verba finita z diachronního hlediska* (doktorská dizertační práce), Praha, FF UK
- HAVRÁNEK, B; JEDLIČKA, A., 1986, *Česká mluvnice*, Praha, SPN
- JESPERSEN, O., 1965, *The Philosophy of Grammar*, University of Chicago Press, Chicago.
- JINDROVÁ, J., 2011, Modotemporální a aspektuální význam portugalského složeného perfekta. *Studie z korpusové lingvistiky - Korpusová lingvistika*: Praha 2011, 1-InterCorp, sv. 14., Praha, Nakladatelství Lidové noviny–Univerzita Karlova, 2011, s. 219–230
- JINDROVÁ, J., 2010, *Algumas observações sobre o Novo Acordo Ortográfico*, Acta do Congresso, Sborník Univerzity Klimenta Ochridského v Sofii, v tisku

- KLEIN, H.G., (1964–73), Algumas observações sobre a categorização do sistema verbal português. *Boletim de Filologia* 22 (1964–73), s. 295–301
- KOPEČNÝ, F. 1962, *Slovesný vid v češtině*, AV, Praha
- KOSCHMIEDER, E. 1934, Nauka o aspektach czasownika polskiego w zarysie, Próba syntesy, in: *Voprosy glagołnogo vida*, Wilno, s. 105-167
- KUBRYCHTOVÁ, J. 1979, *Vyjadřování povahy děje v současné portugalštině*, Praha , FFUK (diplomová práce)
- LEHEČKOVÁ, E., 2005 Kategorie teličnosti a české sloveso, in: *Sborník ze setkání bohemistů Cikháj 2004*, Brno, [přístup on line]
- LOPES, O., 1972, *Gramática simbólica do português (um esboço)*, Lisabon, Instituto Gulbenkian de Ciência,
- Lüdke, H., 1951, Sobre a função do verbo em românico, germânico e eslavo, *Boletim de Filologia*, sv. XII s. s. 159-183
- MACLENNAN, J., 1962, El problema del aspecto verbal. Estudio crítico de sus presupuestas, Madrid
- MATEUS M. H. M. a kol., 2003, *Gramática da língua portuguesa*. Lisboa, Caminho,
- MATHESIUS, VILÉM, 1947, O konkurenci vidů v českém vyjadřování slovesném, in *Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha, Melantrich,
- MATOSO CÂMARA, J. 1977, *Estrutura da língua portuguesa*. Petrópolis, Vozes
- MATOSO CÂMARA, J., 1956, *Uma forma verbal portuguesa - Estudo estilístico e gramatical*. Rio de Janeiro, Livraria Acadêmica
- MATOSO CÂMARA, J., 1964, *Princípios de linguística geral*. Rio de Janeiro, Acadêmica
- MATTOSO CÂMARA JR. J., 1973, *Princípios de Linguística Geral*, Livraria Editora Padrão, Rio de Janeiro
- MATTOSO CÂMARA Jr., J., 1973, *Princípios de Linguística Geral*, Rio de Janeiro, Livraria Editora Padrão,
- MOENS, M., 1987, *Tense, Aspect and temporal Reference*, University of Edinburgh, (dizertační práce)..
- OLIVEIRA, F., 1985, O Futuro em Português: alguns aspectos temporais e/ou modais In *Actas do 1C Encontro da APL. Lisboa*, (s. 353-374).
- OLIVEIRA, F., 1986, Algumas considerações acerca do P.Imperfeito; in: *Actas da Associação Portuguesa de Linguística*, Lisboa, , (s.78-95)
- PONTES, E., 1973, *Verbos auxiliares em português*. Petrópolis, Vozes
- STEN, H., 1973, *L'emploi des temps en portugais moderne*, Kodaň, Munksgaard

- ŠABRŠULA, J., 1962, *Nominálně verbální konstrukce a povaha děje ve francouzštině*, Praha, UK
- ŠABRŠULA, J., 1980, *Úvod do srovnávacího studia románských jazyků*, Praha, SPN
- ŠMILAUER, V., 1940, Slovesný vid a způsob slovesného děje, in: *Hovory o českém jazyce*, Praha, s. 80 - 97
- TLÁSKAL, J., 1984, Observações sobre Tempos e Modos em Português, in *Estudos de linguística portuguesa*, Coimbra Editora, Coimbra, s. 237-255
- TRÁVNÍČEK, F., 1951, *Mluvnice spisovné češtiny*, Praha, Slovanské nakladatelství Praha
- VENDLER, Z., 1967, *Linguistics in Philosophy*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- VILELA, M., 1999, *Gramática da língua portuguesa*, Almedina, Coimbra
- ZAVADIL, B., 1995, *Současný španělský jazyk II (Základní slovní druhy: slovesa)*, Praha, Univerzita Karlova
- ZAVADIL, B.; ČERMÁK, P., 2010, *Mluvnice současné španělštiny*, Praha, Karolinum
- DIAS, A.E. DA S., 1959, *Syntaxe historica portuguesa*, Lisboa, Livraria Clássica Editora,

Elektronické prameny:

- InterCorp: Český národní korpus - InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. [on-line]. Dostupný z <<http://www.korpus.cz>>.
- Linguatca: Dostupný z <<http://www.linguatca.pt/CETEMPUBLICO>>.
- Corpusdoportugues: Dostupný z <<http://www.corpusdoportugues.org>>.